

Проф. В. МІЯКОВСЬКИЙ

ЗОЛОТІ ЗЕРНЯТКА

(Пам'яті М. О. Драй-Хмари)

„Я не можу тобі писати... Якщо я не спочину, я падаю на роботу, і тоді мене підвизують... Ноги опухли...“ Про кого це мова? З ким таке нелюдське поводження? Кого й за які злочинства карають?

Це цитата з одного листа ніжного співця Шехерезади Михайла Драй-Хмари. Цитату ми наводимо не точно, бо переказано її нам з пам'яті удовою поета Ніною Петрівною Драй-Хмарою. Але страшний зміст її відбито точно.

Михайлові Драй-Хмарі з українських поетів одному випала така доля — він не копав землі, не пилав ліса, не бив каміння, не рубав торфу, як інші поети і письменники, заслані на північ; його закинули в бухту Охотського моря Ногая промивати пісок і шукати золото. Поет шукав золото... Яка жорстока іронія!

Власне М. Драй-Хмара тільки частиною свого „я“ був поетом. Все життя своє він виявляв себе більше дослідником і вченим. Промивати пісок і вибирати з нього зернятка, для цього не потрібно ні наукової методи, ні творчої уяви. Для цього потрібні лише міцні сили й залізне здоров'я, а коли їх бракує, труд перетворюється на смертоносну кару.

І постать Драй-Хмари тріться, і важко знайти синтез для цих трьох постатей — ученого, поета, „старателя“. Одна одміння інші, особливо остання зовсім заслоняє собою, зтирає й поета і вченого. В тих жахливих умовах праці у вільготі, по коліна у воді, учений і поет промиває пісок, щоб здобути зернятка золота. Який сумний символ!

М. Драй-Хмара, тоді ще просто Михайло Драй*, на студентській лаві формується як учений у прекрасному вишколі підвищеного семінара акад. В. Перетца і під керівництвом проф. А. Лукіяненка в царині славистики. Вже на другому курсі університету він друкує свою роботу про інтермедію першої половини XVIII віку із збірок Петербурзької публічної бібліотеки, над якими йому довелося працювати під час наукової подорожі семінара до Петербургу р. 1912. Влітку 1913 року він виїздить в цілком самостійну наукову мандрівку переважно по слов'янських землях, щоб працювати по бібліотеках та архівах мм. Львова, Будапешту, Загребу, Білгороду та Букарешту. Наслідком роботи за кордоном була велика монографія з історії хорватського письменства середини XVIII віку про один поетичний твір поета Андрия Качича-Міюшича. Тему надав офіційно факультет, але М. Драй захопився нею і на два роки закопався в книжки з сербо-хорватської літератури, в збірники сербських та хорватських народних пісень. Качич-Міюшич — представник так званого іліризму на ці два роки стає його „власителем дум“. Великий ерудит і знавець народної пісні, Качич-Міюшич використав не тільки слов'янські пісні, а й слов'янські, італійські та латинські історичні праці. М. Драй перегорнув тисячі сторінок різних історичних джерел, вибираючи ті золоті зернятка, що були перенесені Качичем з народних пісень та історичних праць до складного свого твору. Так крок за кроком М. Драй з'ясував джерела Качичевих пісень. Наукова аналіза стилю, метрики й версифікації дозволила йому поставити й вирішити питання про ступінь поетичності та народності цієї поеми. Студентові М. Драєві присуджено золоту медаль. Це було вдалим початком наукової кар'єри. В 1915 році М. Драй закінчив університет і був залишений для підготовки до професури на кафедрі слов'янознавства. Війна не завадила йому працювати: на два роки його відкомандовано до Петербурзького університету, де він продовжував свої студії, поки Київський університет, евакуований р. 1915 до Саратова, не повернувся назад.

* Під час першої світової війни для українізації свого прізвища М. Драй додав ще другу частку — Хмара.

Війна завадила тільки друкуванню великої книги про А. Качича-Міюшича, яка так і не побачила світла. Поворот М. Драй-Хмари до Києва р. 1917 кинув його в самий вир розбудови національного життя. Він читає лекції на учительських курсах по губерніяльних та повітових містах України, а року 1918 їде до Кам'янця-Подільського на кафедру слов'янознавства новоствореного університету. Діяльність його в Кам'янці не обмежується читанням лекцій. Тут він і редагує „Записки Кам'янець-Подільського університету“ і керує роботою факультету гуманістичних наук, як його декан, і бере участь в пошавленому літературному рухові Кам'янця й співробітничав в журналі „Нова Думка“. А з 1922 року, коли при університеті, перетвореному в Кам'янецький Інститут Народної Освіти (ІНО), засновано науково-дослідницьку кафедру історії та економіки Поділля, М. Драй-Хмара став на чолі літературно-лінгвістичної секції її. Поворот до Києва перервав цю роботу.

Року 1923 М. Драй-Хмара займає вже кафедру українознавства в Київському Медичному Інституті і працює водночас в науково-дослідницькій кафедрі лінгвістики при Українській Академії Наук. Роком пізніше Драй-Хмара бере участь в академічній комісії складання словника живої мови.

Ще трохи пізніше він працює над книжкою про Лесю Українку (1926 р.), а згодом дає ще кілька етюдів про Лесю творчість — про „Бояриню“ і „Вилупосестру“. Останній поемі Драй-Хмара присвятив крім того велику спеціальну розвідку — „Віла-посестра“ на тлі сербського та українського епосу. Книжка про Лесю Українку була написана інтересно і просто, їй вадило лише деяке соціологізування творчості Лесі Українки, але то був дух часу, і ця піна не зіпсувала книжки. По тодішніх журналах і різних виданнях (1926—1930 рр.) розкидано багато популярних історично-літературних і критичних статей Драй-Хмари цього періоду (про Любова Яновську, білоруського поета Богдановича, Янка Купала, Казимира Тетмаера, про чеські переклади з Тичини та інші). Але поруч з тим міцніють його мовознавчі інтереси і в останні роки перед своїм засланням він працює виключно в лінгвістичних наукових установах. Ця рівнобіжність інтересів почалася в Драй-Хмарі ще з студентських часів, коли він описав говірку рідного села на Золотонощині. Мовна аналіза в літературних роботах Драй-Хмари дає їм більшу повноту і різнобічність.

М. Драй-Хмара як поет відомий своєю єдиною збіркою віршів „Проростень“. Невеличка збірка ця містила в собі майже весь доробок поета за сім-вісім років (1919—1926) — всього тридцять поезій. Додамо сюди десятка два оголошених пізніше й ненадрукованих ніде — і будемо мати уяву про розміри поетичної спадщини Драй-Хмари.

О. Бургардт в своїй рецензії на „Проростень“ зауважив з приводу цього, що поет, очевидно, ставив для себе занадто суворі вимоги і подав на суд читача лише підсумки своєї творчої роботи. Суворі вимоги

поета до себе в обиванні з піску золотих зерняток легко ствердити порівнянням того тексту віршів, який друкувався в журналах, з текстом збірки „Проростень“. Готуючи свої вірші для збірки, поет поправляв окремі слова, рядки, викидав цілі строфи, або додавав нові, і рядки і вірші ясніли новими фарбами.

Перша збірка поета, як і перша наукова книжка вченого, віддає ще тією школою, яку пройшли поет чи учений. Про Драй-Хмарину поезію Бургардт сказав: „Між поетом і дійсністю стоять ще тіні прочитаних ним книжок“. Бургардт відмітив голоси Рильського, Филиповича, Блока, Гумілева, — додамо ще західних поетів — чеха Махара і француза Маярме. Але тільки коли відійдеш від поета на певну відстань, можеш відчутти в творчості його не голоси певних поетів, а голоси певної епохи. Голоси улюблених поетів будуть оцінені тоді не як тіні прочитаних книжок, не як щось зовнішнє, накинуте на вірші поета, а як внутрішнє, органічне сприймання й засвоєння голосів епохи. Деякі надто прозорі ремінісценції з поетів Драй-Хмара самі вичищає із своїх рядків. Так цілком блоківський рядок „одвівся солов'їнний сад“ він змінив на „той весняний солов'їнний сад“, знизивши образність рядка, але уникнувши простого запозичення.

Ще більше ніж відблиск перечитаних поетів на творчості Драй-Хмари відбилася природа, серед якої пройшло його життя — золоті одкриті лани Полтавщини і такі зібрані зосереджені в собі, спокійні та інтимні яри, гаї і сади Поділля.

Мене хвилює синій обрій
і вітер весняний рвачки,
що всі думки мої недобрі
розмає як пухки хмарки.
І синявою молодію
сповняється ущербт душа.

Той же самий відблиск спорідненої з поетом природи знаходимо в віршах: „Зоріти ніч і бути з вами, холодно-росяні поля, і слухати, як гуде з нестями і стугонить вночі земля...“ або подільські настрої поета: „На смерканні, гасне вечір, потопає в сизій млі — і розтанув серця глетчер в дивних пахошах землі“.

Два вірші в збірочці надто знаменні — вони дають нитки до поезики Драй-Хмари: „Я світ увесь сприймаю оком, бо ліною і цвіт люблю“ і другий — „Доли своєї я не кляню — бути луною, будить луно“. Поезія, як щось рівнобічне природі, як відгомін, відблиск її — так розуміє свою творчу працю Драй-Хмара. Це природний відгук людини на те, що вона сприймає оком, ухом, серцем:

Дивлюсь і слухаю: прозоро
співає струмень биття,
і віриться, що скоро-скоро
так само заспіваю я.

Мовна стихія, в якій кохався Драй-Хмара дала його віршам одну особливість — насиченість рідкими, мало заносними, небуденними словами. Це давало особливе звучання його віршам. Другий розділ „Шехерезади“ починався, наприклад, такими рядками:

Стогнала ніч. Вже гострі глици
Проколювали білми дні,
і синьо-золоті гримичі
дражнили відгульва — коня.
Розбурхалася хмар армада, —
а ти, опалена, в огні,
ти вся любов і вічна зрада
летіла охляп на коні...

М. Драй-Хмару критика затаврувала як неокласика. Це була висока марка, яка на пролетарському поетичному торжищі не мала вартості. Більше того, настав час, коли назва неокласик стала небезпечною. Драй-Хмара не міг закритися зовсім від деяких революційних мотивів, але давав їх в такій лексичній, в такому своєрідному оформленні (орифлами — як символи першотравнених свят), що порушував канонічні трактування цих мотивів. І це не могло не звертати уваги на поета.

Для Драй-Хмари ці „орифлами революційної весни“ оберталися проти нього самого.

Спробу наступу на Драй-Хмару зроблено саме на літературному ґрунті. Року 1928 в першій книзі „Літературного ярмарку“ з'явився красивий сонет М. Драй-Хмари „Лебеді“:

На тихім озері, де мліють верболози,
давно приборкани, і влітку й восени
то плюскоталися, то плавали вони,
і шії гнулася у них, як буйні лози.
Коли ж дзвінки, як скло, надходили морози,
і плесо шерхнуло, пірнувши в білі сніги, —
плавці ламали враз ті крижані лани
і не спрашні для них були зими погрози.
О Гроно п'ятірне нездоланих співців,
Крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
що розбиває лід одчаю і зневіри,
Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кинучого життя.

Видрукування цього вірша було необережністю. П'ятірне гроно нездоланих співців розшифровано, як гроно неокласиків, а сонет — як войовничу вихватку проти комуністичної сучасності. Через кілька місяців в 4-ій книзі „Літературного Ярмарку“ Драй-Хмарі довелось виправдуватись, поясняти, що „п'ятірне гроно“ — це французькі поети так званого „Абатства“, які „наблизившись до сучасності, розбили той лід одчаю і зневіри, в якому замерзав „темний“ геній Маярме“. Драй-Хмара писав у своєму поясненні: „Навім треба бути, щоб убачити в моїх „Лебедах“ людей, опозиційних до нашої сучасності. Бо й справді, де ж те „п'ятірне гроно“, що не тільки „держав“, а й „перемагав“? В нашій літературній дійсності такого немає. Лише буяна фантазія деяких критиків могла його утворити. Я радив би цим критикам не шукати „особеного смисла“ в літературному творі, а „обращати“ увагу на видимую ціль і намерення автора“. За словами поета сонет його був написаний

під безпосереднім впливом Малаярме. На доказ цього тут же наводився сонет Малаярме „Лебідь” в Драй-Хмариному перекладі.

Одначе репутація поета була докорінно зіпсована. Дорога поета була для нього закрита.

Лишалася ще друга — наукова дорога, і він перекидає всю свою роботу в лінгвістику. Крім інститута мовознавства Академії Наук, де він керує слов'янською секцією, Драй-Хмара в Польському Інституті веде відділ загального мовознавства і в Інституті лінгвістики викладає слов'янські мови. Але й на цій дорозі його наздоганяє перший пробний арешт 3 лютого 1933 року. Драй-Хмара просидів у в'язниці три місяці і за браком підготованих матеріалів для обвинувачення був випущений в травні того ж року. Метою арешту було закрити йому й наукову дорогу. Вже на другий день після арешту, 4 лютого, Драй-Хмару звільнили з Інституту Мовознавства. Після арешту його вже не поновлено ніде на роботі.

Другий і останній удар стався 4 вересня 1935 року. Драй-Хмара просидів тепер сім місяців. Його причепили до справи Зерова, Филиповича, Лебеда, але скоро виділили окремо і не передали разом з іншими до Військового трибуналу, бо Драй-Хмара на слідстві нічого не говорив і не писав, і знову не було матеріялу, щоб обірвати йому останню дорогу, яка ще лишалася в нього, дорогу життя взагалі. На побаченні він сказав дружині: „Я пройшов усе, але я нічого не сказав ні на себе, ні на інших”. В квітні 1936 року Окрема нарада, так зване ОСО, заслали його на 5 років далеких таборів.

Поета і вченого заставили відмивати від піску зернятка золота, яке в країні цінилося вище ніж золото поезії й науки. М. Драй-Хмара помер 19 січня 1939 року, не витримавши тяжких умов і тяжкої роботи.*)

*) Короткі біографічні відомості про себе М. Драй-Хмара подав у своєму короткому „*curriculum vitae*”, написаному по закінченні університету р. 1914. Наведемо його в перекладі: „Я Михайло Опанасович Драй, син козака, народився 28 вересня 1889 року, в с. Малих Канівцях, Золотоноського повіту на Полтавщині. Спочатку вчився в церковно-приходській школі с. Малих Канівців та в земській школі с. Чорнобаї, а потім вступив до Золотоноської повітової школи, де пробув три роки. — 1899 до 1902 року. Року 1903 перейшов до Черкаської гімназії, при чім прийнятий був одразу до другої класи. По закінченні четвертої класи гімназії я вступив р. 1906 до колегії Павла Галагана (як стипендіят) і пробув у ній чотири роки. Скінчивши колегію Павла Галагана (в Києві), я вступив в тому ж році до Київського університету св. Володимира на історично-філологічний факультет, де пробув чотири роки до одержання випускного свідоцтва. За цей час я написав ось такі роботи: „Інтермедії за списком Погодіна XVIII віку”, „Склад давнь-руського збірника „Ізмарагд”, „Склад давнь-руського збірника „Маргарит”, „Вплив Качича на В. Караджича і П. Прерадовича”, „Українська говірка с. Малих Канівців” та „Поетичний твір Качича: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*” (остання праця удостоєна золотої медалі). З 1912 року й дотепер я студіюю слов'янську філологію під керівництвом проф. А. М. Лукіяненка.”